

Του Τάσου Κωστόπουλου

Ημέρα μνήμης του χιτλερικού Ολοκαυτώματος αύριο και, για μιαν ακόμη φορά, η συμβατική απότιση φόρου τιμής στα θύματά του θ' αναμετρηθεί στον δημόσιο λόγο με τις απόπειρες ουσιαστικού αναστοχασμού του συλλογικού εκείνου εγκλήματος. Σε μια συγκυρία σχεδόν ομόθυμης, πλέον, καταδίκης του ναζισμού και του αντισημιτισμού ακόμη κι από επίσημα χείλη με άκρως βεβαρυμένο προσωπικό μητρώο, οι «διχαστικές» πτυχές του επίμαχου παρελθόντος απωθούνται όλο και περισσότερο στο περιθώριο των επιμνημόσυνων αφηγημάτων - είτε πρόκειται για την επικερδή αξιοποίηση του διωγμού των Εβραίων από την εγχώρια μικρή και μεγάλη «επιχειρηματικότητα» είτε για τον πρωταγωνιστικό ρόλο της ΕΑΜικής αντίστασης στη σωτηρία του πιο δυναμικού κομματιού της προγραμμαμένης μειονότητας.

Εχοντας ήδη ασχοληθεί με το πρώτο σκέλος («Ολοκαύτωμα και real estate», «Εφ.Συν.» 23/1/2016), θ' αναφερθούμε σήμερα στο δεύτερο, μέσα από μια εμβληματική περίπτωση: την απόκρυψη του ραβίνου της Αθήνας, Ελιάχου Μπαρζιλάι, από το ΕΑΜ σ' ένα χωριό της ορεινής Δωρίδας, μετά τη φυγάδευσή του από την πρωτεύουσα τον Σεπτέμβριο του 1943.

Η «απαγωγή»

Γεννημένος στη Θεσσαλονίκη το 1891 και σπουδαγμένος στο Εβραϊκό Πανεπιστήμιο της Ιερουσαλήμ, ο Μπαρζιλάι ανέλαβε ραβίνος της Αθήνας το 1936, ύστερα από πολυετή διδασκαλική καριέρα στα Σκόπια, το Βελιγράδι και το Τελ Αβίβ. Μετά την κατάρρευση του μετώπου το 1941, οι κατοχικές αρχές τον διόρισαν επικεφαλής της τοπικής ισραηλιτικής κοινότητας, αναβιώνοντας την οθωμανική ταύτιση θρησκευτικής και κοινοτικής ηγεσίας των μειονοτήτων.

Όπως ο χριστιανορθόδοξος ομολογός του, αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, έτσι κι αυτός προσαρμόστηκε την επόμενη διετία σ' αυτή την «εθναρχική» παράδοση, αξιοποιώντας το θεσμικό χάος της «Νέας Τάξης» του Αξονα κι ελπισόμενος διαρκώς ανάμεσα στις δωσιλογικές και τις ιταλικές κατοχικές αρχές, ως αντιστάθμισμα στη γερμανική επικυριαρχία. Ωσπου, μετά την κατάρρευση της Ιταλίας (8/9/1943), την επέκταση της γερμανικής κατοχής σε όλη την Ελλάδα και της υπαγωγής των σωμάτων ασφαλείας της δωσιλογικής κυβέρνησης Ράλλη στον αρχηγό των Ες Ες, οι ισορροπίες αυτές τινάχτηκαν στον αέρα.

Στις 20 Σεπτεμβρίου 1943 ο αρχιτέκτονας της «Τελικής Λύσης» στη γερμανοκρατούμενη Θεσσαλονίκη, Ντίτερ Βισλιτσένι, κατέφτασε με το επιτελείο του στην Αθήνα. Την επομένη κάλεσε στο γραφείο του τον ραβίνο και του ζήτησε να καταρτίσει δύο αναλυτικούς καταλόγους των Εβραίων της πρωτεύουσας, με διάκριση σε Έλληνες και ξένους υπηκόους και αναλυτική καταγραφή των περιουσιακών τους στοιχείων. Η ίδια ακριβώς απογραφή είχε επιβληθεί τον προηγούμενο Φλεβάρη και στη Θεσσαλονίκη - ως προκαταρκτικό στάδιο, όπως αποδείχθηκε, της συνακόλουθης σταδιακής μεταγωγής της πολυάριθμης εκεί εβραϊκής κοινότητας στο Αουσβιτς (15/3-10/8/1943). Υπόθεση ήδη γνωστή στην Αθήνα, έστω κι αν αυτό που περίμενε τους εκτοπισμένους στα στρατόπεδα του θανάτου παρέμενε ακόμη αδιανόητο.

Σε αντίθεση με τον Σαλονικιό ραβίνο Κόρετς, ο Ελιάχου Μπαρζιλάι απέφυγε έτσι να εκπληρώσει την παραγγελία του Βισλιτσένι. Απέσπασε μια μικρή διορία, επικαλούμενος την προγενέστερη αρπαγή των αρχείων επίσης κοινότητας κατά τη διάρκεια επιδρομής επίσης εγχώριας ναζιστικής ΕΣΠΟ (14/7/1942), και μέσα στο επόμενο τετραήμερο πήρε τον δρόμο για το βουνό. Σύμφωνα με μεταγενέστερη εξιστόρησή του (21/5/1954), έκαψε αυθημερόν «τα καινούργια βιβλία επίσης κοινότητας» και κάλεσε «όλους επίσης Εβραίους» στη συναγωγή, όπου επίσης «κατέστησε σαφές πως έπρεπε να εγκαταλείψουν αμέσως τα σπίτια επίσης, να σώσουν ό,τι μπορούσαν να σώσουν». Την επομένη ήρθε σ' επαφή «με την ηγεσία των ανταρτών επίσης Αθήνας» κι έκλεισε μαζί επίσης γραπτή συμφωνία «για τη φυγή των Εβραίων από την Αθήνα», με αντάλλαγμα «τα χρήματα της Κοινότητας που ήταν στην Τράπεζα» («Χρονικά», τχ. 150, 7-8/1997, σ.6-8). Διατυπωμένη στο απόγειο του μετεμφυλιακού αντικομμουνισμού, η αφήγηση αυτή όχι μόνο αποφεύγει πάντως οποιαδήποτε μνεία στην ίδια τη διαφυγή του, αλλά ακόμη και την απλή ονομαστική αναφορά στο ΕΑΜ.

Το κενό αυτό έρχονται να συμπληρώσουν οι μαρτυρίες κάποιων άλλων στελεχών επίσης εβραϊκής κοινότητας και Αντίστασης, με αναμενόμενες φυσικά αποκλίσεις όσον αφορά τον ρόλο καθενός.

Μια επιτροπή, εκλεγμένη από την (απροσδιόριστης μαζικότητας) συνέλευση επίσης 21/9 στη συναγωγή, επισκέφθηκε την επομένη τον κατοχικό πρωθυπουργό Ιωάννη Ράλλη και τον αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, ζητώντας να μεσολαβήσουν επίσης γερμανικές αρχές για ν' αποτραπεί η διαφανόμενη εκτόπιση. Ο Ράλλης δοκίμασε να επίσης καθησυχάσει, με μια επιχειρηματολογία που επικροτούσε ουσιαστικά τον διωγμό των Βορειοελλαδικών ομοθρήσκων επίσης: «Οι Εβραίοι επίσης Θεσσαλονίκης ήσαν οι προπομποί των ανατρεπτικών δυνάμεων. Από εκεί προήλθε η καταστροφή των. Δεν συμβαίνει το ίδιο με επίσης Εβραίους επίσης Παλαιάς Ελλάδος. Όλος ο κόσμος γνωρίζει ότι είναι νομοταγείς και συντηρητικοί. Θεωρούνται, γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, σαν πραγματικοί Έλληνες πολίται. Συνεπώς, δεν θα ενοχληθούν ποτέ από επίσης Γερμανούς». Ειλικρινέστερος, ο Δαμασκηνός δήλωσε αδυναμία να παρέμβει αποτελεσματικά και επίσης παρότρυνε «να κρυφτούν, να εξαφανιστούν» (Μιχαήλ Μόλχο, «In Memoriam», Θες/νίκη 1974, σ.201-2).

Η ιδέα επίσης εσπευσμένης απομάκρυνσης του Μπαρζιλάι από την Αθήνα, προκειμένου ν' αποτραπεί η καταστροφική απογραφή δίκως συνέπειες για τον ίδιο, φαίνεται πως ωρίμασε σχεδόν ταυτόχρονα στα μυαλά των μαχητικότερων στελεχών επίσης κοινότητας. Για την υλοποίησή της, θ' απευθυνθούν στη μόνη αντιστασιακή δύναμη που διέθετε την οργάνωση και επίσης μαζικές διαστάσεις για κάτι τέτοιο: το ΕΑΜ και το ΚΚΕ. Ιταλός υπήκοος και πράκτορας των Βρετανών, ο δημοσιογράφος Σαμ Μοδιάνο συνεννοείται επ' αυτού με τον Κώστα Βιδάλη, στέλεχος του παράνομου «Ριζοσπάστη»· ο επίσης δημοσιογράφος Μπαρούχ Σιμπή, παλαίμαχος σωνιστής και μέλος του ΕΑΜ από τον πρώτο χρόνο επίσης Κατοχής, συναντιέται μ' έναν δάσκαλο, μέλος επίσης Κ.Ε. του ΕΑΜ, το όνομα του οποίου απέφυγε εύσχημα ν' αποκαλύψει κατά τη μεταπολεμική αφήγησή του (1959)· ο δικηγόρος Ασέρ Μωυσής, τελευταίος εκλεγμένος πρόεδρος των Ισραηλιτών επίσης Θεσσαλονίκης (ώς το 1936), έρχεται κι επίσης σ' επαφή με το ΕΑΜ μέσω συνδέσμου.

Το βράδυ επίσης 23^{ης} Σεπτεμβρίου, δύο άτομα (η ταυτότητα των οποίων ποικίλλει από πηγή σε πηγή) επισκέπτονται τον ραβίνο στο σπίτι του και τον μεταφέρουν σ' ένα υπόγειο στη Δεξαμενή. Ξυρισμένος και μεταμφιεσμένος, θα εγκαταλείψει δύο μέρες αργότερα την πρωτεύουσα οικογενειακώς, με τη σύζυγο και την εικοσάχρονη κόρη του, για το βουνό. Σύμφωνα με επίσης πλαστές ταυτότητές επίσης, αποτελούσαν τη χριστιανορθόδοξη οικογένεια «Μαριόλη».

Απογραφή και διαφυγή

Επίσης 8 Οκτωβρίου, οι εφημερίδες δημοσίευσαν πρωτοσέλιδη διαταγή του «ανώτατου αρχηγού των Ταγμάτων Ασφαλείας και επίσης αστυνομίας Ελλάδος», Γιούργκεν Στρόπ, για αυτοαπογραφή επίσης κοινότητας, συνοδευόμενη από δρακόντεια περιοριστικά μέτρα: «Απαντες οι εις την περιοχήν Γερμανικής Διοικήσεως ευρισκόμενοι Εβραίοι οφείλουν να μεταβούν ανυπερθέτως εις τας μόνιμους κατοικίας των, όπου παρέμενον την 1-6-1943. Απαγορεύεται εις επίσης Εβραίους να εγκαταλείπουν τη μόνιμον κατοικίαν των ή να αλλάσσουν κατοικίαν. [...] Μετά την εγγραφήν, άπαντες οι υπερβαίνοντες το 14^{ον} έτος επίσης ηλικίας των άρρενες Εβραίοι οφείλουν να παρουσιάζωνται ημέραν παρ' ημέραν εις τας ως άνω αναφερομένης υπηρεσίας. Απαγορεύεται εις επίσης Εβραίους να διέρχωνται από τας οδούς και τας δημοσίας πλατείας από επίσης 17.00 έως επίσης 07.00 ώρας». Επίσης δρόμους επίσης Αθήνας, η ίδια διαταγή είχε αφισκολληθεί από επίσης 6/10 («In Memoriam», σελ.202· «Το Ημερολόγιο Κατοχής του Γιώργου Παπαδόγιαννη», Αθήνα 1995, σελ.157). Με τον ραβίνο ήδη φευγάτο, μεγάλο μέρος των υποψήφιων θυμάτων απέφυγε επίσης να συμμορφωθεί, με αποτέλεσμα η κοινότητα επίσης Αθήνας να θρηνησί τελικά πολύ λιγότερα θύματα απ' ό,τι οι υπόλοιπες.

Για τη συμβολή του ΕΑΜ στο σαμποτάρισμα αυτών των μέτρων, αρκετά εύγλωττο είναι το πρωτοσέλιδο κάλεσμα του «Ριζοσπάστη» (10/10/1943): «Ο Ελληνόφωνος Γερμανικός τύπος δημοσίεψε μια απαίσια διαταγή του Στρόπ για εξόντωση των Εβραίων. Ο Ελληνικός λαός θα κουρελιάσει τα μέτρα των χτηνανθρώπων. Θα επίσης δώσει άσυλο. Θα επίσης προστατέψει. Με επιτροπές, με διαμαρτυρίες θα επιβάλει την ακύρωση των μέτρων αγριανθρωπισμού. Κανένας Έλληνας αστυνομικός δε θα εφαρμόσει τη διαταγή του Στρόπ».

Σύμφωνα με επίσης περισσότερες πηγές, ο Μπαρζιλάι συνεννοήθηκε με το ΕΑΜ για την οργάνωση επίσης διαφυγής και επίσης υπόθαλψης των υπόλοιπων Εβραίων επίσης Αθήνας στην Ελεύθερη Ελλάδα, προσφέροντας για τον σκοπό αυτό «όλα τα διαθέσιμα κοινοτικά χρήματα, οκτώ εκατομμύρια δραχμές» («In Memoriam», σ.203). Το ποσό ακούγεται εντυπωσιακό, η αγοραστική του επίσης δύναμη δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλη: μια οκά λάδι κόστιζε 40.000 δραχμές επίσης 17 Σεπτεμβρίου, 68.000 επίσης 9/10, 85.000 επίσης 12/10 κι 100.000 επίσης 10/11 («Το Ημερολόγιο», ό.π.). Τη συμφωνία έκλεισε ο ΕΑΜίτης δικηγόρος Ηλίας Κεφαλίδης και την επιταγή παρέλαβε ο πρόεδρος επίσης Ενωσης Φαρμακοποιών, Λάμπρος Καραμερτζάνης, στέλεχος επίσης του ΕΑΜ. Σύμφωνα με έκθεση που συντάχθηκε το 1944 στη Χάιφα, ο τελευταίος «οργάνωσε τον Σεπτέμβριο του 1943 την απόδραση 1.500-2.000 Εβραίων από την Αθήνα στο βουνό» (Καρίνα Λάμψα – Ιακώβ Σιμπή, «Η διάσωση», Αθήνα 2012, σ.392).

Στην Ελεύθερη Ελλάδα

Ας επιστρέψουμε, όμως, στην οικογένεια Μπαρζιλάι. Όπως εξήγησε το 1989 στο περιοδικό του ΚΙΣ ο παλαίμαχος ΕΛΑΣίτης καπετάν Νικηφόρος, «οι οργανώσεις του ΕΑΜ της περιοχής Φωκίδας τούς προώθησαν σ' ένα από τα πιο ασφαλή χωριά της Δωρίδας, στο Κροκύλειο. Τους τακτοποίησαν σε ένα θαυμάσιο σπίτι, που ο ιδιοκτήτης του έμενε στην Αθήνα και δεν το χρησιμοποιούσε. Τους προμήθευσαν άφθονα ξύλα για το τζάκι τους και τρόφιμα – ό,τι είχε ο κόσμος, φτωχά πάντοτε» («Χρονικά», τχ.104, 1-2/1989, σ.6).

Το χωριό είχε 800 κατοίκους το 1940 και θεωρούνταν «κοσμοπολίτικο –με τα μέτρα των αγροτικών κοινωνιών– κεφαλοχώρι» (Μαρία Παπαθανασίου, «Μεγαλώνοντας στον ορεινό χώρο», Αθήνα 2003, σ.15). Από τα μέσα του 1942 διέθετε ισχυρή ΕΑΜική οργάνωση και τον Μάιο του 1943 είχε φιλοξενήσει τη συνδιάσκεψη του ΕΑΜ Δωρίδας. Η πραγματική ταυτότητα των φιλοξενούμενων κρατήθηκε, φυσικά, μυστική από τους χωρικούς, καθώς οποιαδήποτε διαρροή θα επέφερε την καταστροφή του δυσπρόσιτου Κροκυλείου, που σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής γνώρισε τρεις όλες κι όλες σύντομες επισκέψεις τμημάτων της Βέρμαχτ. Παρέμεινε δε άγνωστη στους πολλούς, ακόμη και στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες: κατά τις καλοκαιρινές διακοπές του εκεί τη δεκαετία του 1970, ο γράφων θυμάται ουκ ολίγες ιστορίες (και καβγάδες) γύρω από τη δεκαετία του 1940, καμιά όμως απολύτως σχετική μνεία· η σχετική πληροφορία άρχισε να κυκλοφορεί μόλις τη δεκαετία του 1990.

Στο προαναφερθέν άρθρο του, ο Νικηφόρος περιγράφει αναλυτικά την προσωπική μέριμνά του για τον εφοδιασμό της οικογένειας με 80 οκάδες τροφίμων που διασφάλισαν την επιβίωσή της, σε συνθήκες γενικευμένης ένδειας· παραθέτει μάλιστα και σχετική ευχαριστήρια επιστολή του Μπαρζιλάι (29/4/1944), με συμπληρωματικό αίτημά του να μετακομίσει στο Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ για «περισσότεραν ασφάλειαν». Κατά πάσα πιθανότητα, αυτό το τελευταίο είχε υπαγορευθεί από τις δραματικές τοπικές εξελίξεις του προηγούμενου διμήνου: εν ψυχρώ δολοφονία του επικεφαλής του εφεδρικού ΕΛΑΣ του Κροκυλείου, Κώστα Βάρσου, από το 5/42 του Ψαρρού (6/3/1944)· βίαιη διάλυση του 5/42 από τον Αρη Βελουχιώτη και φόνος του Ψαρρού (17/4/1944)· κατάταξη πολλών από τους ηττημένους στο Τάγμα Ασφαλείας Πατρών.

Το επόμενο διάστημα, ο ραβίνος θα μεταφερθεί έτσι στην έδρα της ΠΕΕΑ, στην Ευρυτανία. Στις 10 Ιουλίου συναντιέται εκεί

με τον Βρετανό αξιωματικό Νίκολας Χάμοντ και του υποβάλλει έκκληση προς τον Τσόρτσιλ, τον Ρούσβελτ και τις ισραηλιτικές κοινότητες της Ιερουσαλήμ και του Καΐρου για αποστολή φαρμάκων, ρούχων και τροφίμων στους Εβραίους εσωτερικούς πρόσφυγες της Ελεύθερης Ελλάδας, ξεκαθαρίζοντας πως όσοι απ' αυτούς σώθηκαν το όφειλαν στο ΕΑΜ. Αυτό το τελευταίο θ' ανησυχήσει ιδιαίτερα τους Βρετανούς διπλωμάτες, που έτρεμαν την ενίσχυση της αμερικανικής συμπάθειας προς το ΕΑΜ· ο Χάμοντ, πάλι, αμφισβητεί ενδοϋπηρεσιακά όχι μόνο τις διαβεβαιώσεις του Μπαρζίλαϊ περί μη ανάμιξης του στην ελληνική πολιτική, αλλά ακόμη και την έκταση της καταστροφής των εβραϊκών κοινοτήτων.

Η απελευθέρωση βρήκε τον ραβίνο στην Ελεύθερη Ελλάδα. Πέθανε στην Αθήνα το 1979.

ΠΗΓΗ: [ΕΦΣΥΝ, 27.2.2022](#)